

Eskoo 50 vuotta

Miksi kehitysvammaisille rakennettiin laitoksia?

Aluksi

Eskoon elämänkaari alkoi 50 vuotta sitten. Tämän jälkeen vammaisten ihmisten elämässä on tapahtunut paljon. Viime vuosikymmenten tapahtumien ymmärtämiseksi meidän on hyvä tietää taustaa vähän kauempaa. Nostan tässä esiin muutamia asioita sadan vuoden juoksulta. Vuosien mittaan tehdyillä päätöksillä on ollut vaikutusta meidän päiviimme saakka.

Kehitysvammahuollon ideologia on muuttunut moneen kertaan. Aina on pyritty parempaan, mutta jälkiviisaasti sanoen aina ei ole onnistuttu kovin hyvin. Salapoliisikirjoissa ei ole tapana paljastaa juonta heti alussa. Nyt kuitenkin kerron jo tässä vaiheessa, että kaiken takana on valtio rahoineen ja ministeriön käyttämät aikakautensa parhaimmat asiantuntijat sekä ulkomaiset opastajat. Jätän kuulijoiden harkintaan ovatko he näytelmän sankareita vai konnia.

Laki kunnallisten ja yksityisten vajaamielislaitosten valtionavusta v. 1927

Viime vuosisadan alussa Suomen kehitysvammaiset, tai kuten silloin sanottiin tylsämieliset ja vajaamieliset, asuivat maatalousyhteisössä kodeissaan. Ellei oman perheen kanssa voinut elää, vaihtoehtoina olivat vaivaistalot, huutolaisuus tai mielisairaalat. Olot olivat karut ja ankarat. Tilannetta piti korjata.

Valtiovalta puuttui peliin. Kehitysvammaisilla ei valtion omistaman Perttulan laitoksen lisäksi ollut juurikaan omia hoitopaikkoja. Eduskunta säätö v. 1927 ”Lain kunnallisten ja yksityisten vajaamielislaitosten valtionavusta” Kuten nykyäänkin, avustusta myöntävä taho eli valtio, asetti rahoituksen saamiselle mielestään järkeviä ehtoja;

- laitosten tuli olla ainakin 30-paikkaisia ja ne oli tarkoitettu tylsämielisille lapsille ja nuorille
- päämääränä hoito ja kasvatus.

Valtion lupaama rahoitus sai aktiiviset toimijat liikkeelle. Yksityisen puolen hyväntekijät, Rinnekoti ja Vaalijala, aloittivat suurten laitosten rakentamisen. Aikaisemmin Rinnekoti oli ylläpitänyt pienyksikköjä Helsingin seudulla ja Vaalijala Sortavalassa. Nyt kumpikin rakensi valtion rahan ohjaamina 300-paikkaiset laitokset 1930-luvulla. Kunnallisella puolella esiin astui Etelä-Pohjanmaa, joka perusti Suomen ensimmäisen kunnallisen tylsämielisosaston Seinäjoen piirimielisairaalan yhteyteen. Edellä mainitulla päätöksellä oli varmaan vaikutusta Eskoon laitoksen syntyyn.

Sotavuodet

Sotavuodet katkaisivat kehitysvammaisten asioiden parantamisen pitkäksi aikaa. Tilanne vaikeutui monilta osin. Vaalijala jäi Sortavalaan uuden rajan taakse. Mainittakoon, että Vaalijalan kehitysvammaisia ja heidän hoitajiaan evakuoitiin tammikuussa 1940 Seinäjoen aseman kautta Kurikan kirkonkylän ja Mietaan kylän kansakouluille. Minulla oli muutama vuosi sitten mahdollisuus tavata muutamia Mietaan kansakoulun oppilaita, jotka muistivat erikoisen ryhmän saapumisen Sortavalasta Kurikkaan kovilla talvipakkasilla.

Vajaakykyisten lasten huollon suunnittelukomitea v. 1947

Siirtolaisväestön asuttaminen, sotakorvausten maksaminen ja suurten ikäluokkien syntyminen loivat paineita kehitysvammaisten hoitopaikkojen lisäämiseksi. Vammaisten koulunkäynti ja opetus kaiken kaikkiaan oli alkutekijöissään. Koulunkäynnistä vapauttaminen oli maan tapa.

Tähän kohtaan valtio asetti ”Vajaakykyisten lasten huollon suunnittelukomitean”. Komitean puheenjohtajana oli suojele- ja kasvatustieteen professori Niilo Mäki ja jäsenenä alan parhaita asiantuntijoita. Komitean päämääränä oli tärkeitä asioita;

- vajaamielisten lasten opetus
- hoitopaikkojen lisäys kautta valtakunnan
- alan henkilökunnan koulutus.

Edellä mainittujen seikkojen korjaamiseksi Niilo Mäen komitea teki

selväpiirteisen esityksen;

- Suomeen rakennetaan viisi alueellista (vrt. erva), vähintään 600-paikkaista vajaamielislaitosta
- laitoksissa annettavan opetuksen piiriin otetaan alle 18-vuotiaita lapsia
- laitosten vastuulla on asiaa tuntevan henkilöstön kouluttaminen.

Kymmenen vuoden harkinnan jälkeen säädettiin v. 1958 vajaamielislaki, jonka yhtenä kantavana ajatuksena oli rakentaa kehitysvammaisille lapsille riittävästi laitospaikkoja. Vajaamielislaki loi perustaa maamme kehittyvälle laitosverkostolle. Keskuslaitosten suunnittelu ja rakentaminen käynnistyi kautta Suomen.

Uudet komiteat v. 1961 ja v. 1966

On sanottu, että vajaamielislaki oli vanha jo syntyessään. Niinpä valtio asetti uudet kehitysvammakomiteat v. 1961 ja 1966. Monet siihen saakka toimineet laitokset olivat yksityisiä mm. kristillisen vakaumuksen pohjalle perustettuja. 1960-luvun uudet opit ja poliittiset suhdanteet edellyttivät muutosta myös tähän kohtaan. Yksityisten laitosten hoitotehtävä haluttiin siirtää julkiselle vallalle. Mielisairaaloissa ja kunnalliskotien mielisairasosastoilla olevat tuhannet kehitysvammaiset haluttiin siirtää omiin laitoksiinsa.

Komitea esitti;

- Suomeen perustetaan 15 erityishuoltopiirin kuntainliittoa pohjoismaisen mallin mukaisesti
- jokaisella piirillä tulee olla 300 - 600-paikkainen keskuslaitos
- kehitysvammaisille tarvitaan 6600 laitospaikkaa
- avohuolto (vrt. aivohuolto, Ilmo Paananen, Eduskunta) keksittiin käsitteenä, ei vielä toimenpiteitä

Yli kymmenen vuoden harkinnan jälkeen säädettiin v. 1978 kehitysvammalaki, joka loi kehitysvammaisten palveluille vankan hallinnollisen perustan. Vahvat erityishuoltopiirien kuntainliitot alkoivat rakentaa kuntarajat ylittävää palvelujärjestelmää. Keskuslaitosten rakentaminen tehtiin tiiviissä yhteistyössä sosiaali-

hallituksen ja ministeriön kanssa. Laitoksella piti ohjeistuksen mukaan olla vähintään 70 hehtaarin tontti, mielellään järven rannalta. Näin ollen kehitysvammaiset sijoittuivat syrjään muusta asutuksesta.

Sosiaalihallituksen hyväksymät arkkitehdit piirsivät tasakattoisia taloja ilman räystäitä ja matalan sokkelin laitosrakennuksia, joista on myöhemmin ollut monenlaista harmia. Sisätilat olivat sairaalamaisia osastoja, joille oli tunnusomaista yhteiset päivä- ja ruokailutilat sekä yhteiset pesu- ja wc-tilat, joita on sitten jälkeinpäin yritetty korjailla. Tämä kaikki tehtiin siis valtiovallan tahdon mukaisesti.

Avohuollon aikaa

On sanottu, että vuonna 1978 voimaantullut kehitysvammalaki oli vanha jo syntyessään. Muista pohjoismaista alkoi kuulua uusia ääniä. Integraatiota, normalisaatiota ja suurten laitosten hajautusta. Siis heti silloin kun Eskoo ja monet muut kuntainliitosten keskuslaitokset oli saatu käyntiin.

Mielestäni kehitysvammalaki on ollut kehitysvammaisten kannalta hyvä laki. Se on antanut mahdollisuudet monipuolisten palvelujen kehittämiseen. Valitettavasti valtion rahoituksen yksipuolisuus laitosten hyväksi ohjasi aluksi rakentamista vikasuuntaan ja varojen vähäisyys hidasti avopalvelujen kehitystä. Käytännön toimijat maakunnissa olivat valmiita uusiin ajatuksiin, mutta valtionapuseännösten jäykkyys ja varojen puute hidasti kehitystä.

Toimin 1970-luvun loppupuolella sosiaalihallituksessa kehitysvammaisten avopalvelujen rakennushankkeiden käsittelijänä. Hakemusten suma oli seisonut pari vuotta, joten eteeni tuotiin yli sadan hakemuksen pinkka, mutta valtion rahakirstussa ei ollut juurikaan rahaa yksiköiden perustamiskustannuksiin. Ratkaisu keksittiin sitten niin, että uudet yksiköt perustettiin vuokratiloihin, jolloin valtion avustus voitiin rajata vain irtaimiston hankintoihin. Köyhän piti olla ovela.

Hankkeet olivat päivähuoltoloita, suojatyökeskuksia ja kouluja, mutta yllättävän vähän hoitokoteja tai asuntoloita. Saimme hakemussuman purettua parissa vuodessa, jonka seurauksena

avopalvelut lähtivät hyvään nousukiitoon. Toimintayksiköiden vuokratilat olivat joskus aika erikoisia, toivottavasti useimmat niistä on jo saatu uuteen uskoon.

Seuraavan kerran törmäsin tavoitteiden ja mahdollisuuksien risti-riitaan Savossa, Vaalijalan kuntainliitossa 1980-luvulla. Valtakunnalliset suunnitelmat sekä sosiaali- ja terveysministeriön ohjeet kannustivat suurten laitosten pienentämiseen. Voimassa olleen valtiosuuslain mukaan perustamiskustannukset jakaantuivat kuntien ja valtion välillä kuntien kantokyvyn mukaan. Savon köyhät kunnat varasivat oman osuutensa pienten hoitokotien rakentamiseen, mutta valtio ei maksanut omaa osuuttaan. Kehitysvammaisten tarvitsemat palvelukodit viivästyivät vuosikausia ja suuri laitos pieneni kovin hitaasti. Tähän hätään keksimme Ray-rahoitteisen säätiön, joka parissakymmenessä vuodessa järjesti ajanmukaiset asunnot yli 300 Savon kehitysvammaiselle.

Lama-aikaa, kilpailutusta, yksityistämistä ja uuslaitostumista

Runsaat parikymmentä vuotta sitten kärsitty syvä taloudellinen lama ja sen seuraukset jättivät synkän jälkensä maamme kehitysvammapalveluihin. Taloudellinen ahdinko pakotti etsimään kehitysvammaisille mahdollisimman halpoja hoitopaikkoja. Jollekin tuli huutolaisajat mieleen, kun huonolaatuiset toimijat voittivat kilpailutuksia. Taas tehtiin isompia yksiköitä ja markkinoille tuli monenlaisia yksityisiä yrityksiä. Kehitysvammaisia, vanhuksia, mielenterveyspotilaita ja muita sosiaaliryhmiä voitiin sijoittaa samaan yksikköön. Onneksi tämä uuslaitosten sekasortoinen ajanjakso ei kestänyt kovin montaa vuotta.

Valtiovallan oli taas kerran syytä puuttua peliin. Tarvittiin valtion rahaa, ohjeistusta ja rakentamisen rahoitukseen ehtoja. Lapsia ei pidä sijoittaa aikuisten yksiköihin. Uuslaitostumisen välttämiseksi kehitysvammaisia asukkaita ei saa sijoittaa yhteen muiden sosiaaliryhmien kanssa. Asuinyksikön enimmäiskoko saa olla enintään 15 asukasta. Kolmessa vuosikymmenessä laitoksen 300 paikan minimikoko oli siis muuttunut 15 paikan maksimikooksi. Jokaiselle asukkaalle piti saada oma huone saniteettitiloineen. Ympäristöministeriön ja Aran mukaantulo rahoittajiksi antoi asumisohjelmalle

hyvän piristysruiskeen.

Jatkuvaa muutosta ja kehitystä

Voimme todeta, että maamme kehitysvammaisten asiat ovat olleet vuosikymmenten mittaan jatkuvan kiinnostuksen kohteena. Tuskin mihinkään muuhun näin pieneen ihmisryhmään on kiinnitetty näin paljon huomiota. Valtiovalta on halunnut vahvalla lainsäädännöllä ja vankoilla rakenteilla turvata heikon kansanosan elämää. Jälkeenpäin ajatellen eteenpäinmeno ei ole aina ollut suoraviivaista ja selkeää, mutta sivupoluilta on osattu palata oikealle tielle. Aluksi oli pieniä yksiköitä, sitten suuria laitoksia, ja nyt taas pieniä palvelukoteja tai yksittäisiä asuntoja. Tulee mieleen kaveri, joka lapsena määrättiin kasvatustalokseen ja aikuisena katkaisuhuoltoon. Joka tapauksessa vammaisten asuntoasioissa on vuosien mittaan päästy eteenpäin. Viime aikoina oppaina ovat entistä enemmän voineet toimia myös kehitysvammaiset henkilöt itse.

Entä sitten tästä eteenpäin? Meneillään olevat sosiaali- ja terveydenhuollon ja vammaislakien uudistukset herättävät paljon kysymyksiä. Mitä tästä tulee vai tuleeko mitään? Talouskriisin oloissa tehtävät uudistukset eivät välttämättä lupaa hyvää. Ovatko lait taas kerran vanhoja jo syntyessään? No, jos virheitä taas tulee, niin korjataan niitä sitten ensi vuosikymmenellä.

Toki virheiden korjaamisen suunnittelun voi aloittaa jo heti. Olisi hyvä huomata, että viime vuosien ajattelu on kaventunut enimmäkseen kehitysvammaisten asumisen järjestelyihin. Ikään kuin kehitysvammaisen koko elämä tulisi kuntoon uusilla asunnoilla. Näin ei tietenkään ole. Erilaisten vammaisryhmien tarvitsemat erityispalvelut ja henkilöstön erityisosaaminen pitäisi nostaa keskiöön. Tarvitaan osaamista ja kuntoutusta varhaislapsuudesta ja kouluiästä lähtien koko elämän ajaksi. Ryhmäkohtaiset ratkaisut eivät enää riitä, vaan tarvitaan yksilökohtaista ja henkilökohtaista palvelua.

Taitaisi olla viisasta palata Niilo Mäen komitean ajatuksiin yli 60 vuoden taakse. Pitää huolehtia kehitysvammaisten opetuksesta ja huolenpidosta sekä henkilöstön osaamisesta. Taas kannattaa ottaa oppia ulkomailta. Tarvitaan alueellisia osaamiskeskuksia, jotka

huolehtivat erityispalvelujen saamisesta omissa maakunnissaan.
Tässä riittää työsarkaa myös Eskoon ammattilaisille.

Onnea ja menestystä!

Seinäjoella 10.11.2014

Erkki Paara
sosiaalineuvos